TURKISH JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH

Volume I Issue III ISSN:2148-5135

BOLALARNI EMLASH — YUQUMLI KASALLIKLARNING OLDINI OLISH VA JAMOAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM VOSITASI

Asatullayev Rustamjon Bakhtiyarovich
Xamitova Farzona

ARTICLE INFO:

Received:06.11.2026
Revised: 07.11.2026
Accepted:08.11.2026

KEY WORDS:

emlash, vaksinatsiya, yuqumli kasalliklar, immunitet, jamoaviy immunitet, bolalar salomatligi, profilaktika, emlash taqvimi.

ABSTRACT

Maqolada bolalarni emlashning yuqumli kasalliklar profilaktikasidagi o‘rni, vaksinalarning immun tizimiga ta’sir mexanizmi hamda jamoaviy immunitetni shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, emlashning asosiy tamoyillari, milliy emlash taqvimiga rioya qilish, vaksinalar xavfsizligini nazorat qilish va ota-onalar bilan samarali muloqot masalalari ko‘rib chiqiladi. Emlash nafaqat alohida bolaning salomatligini himoya qiluvchi, balki infeksiya tarqalishini kamaytirish orqali butun jamiyat xavfsizligiga xizmat qiluvchi muhim profilaktik chora ekanligi asoslanadi.

Kirish

Yuqumli kasalliklar bolalar salomatligiga jiddiy xavf tug‘diradigan omillardan biridir. Ayrim infeksiyalar yengil kechishi mumkin, biroq qizamiq, ko‘kyo‘tal, poliomiyelit, difteriya, qoqshol va boshqa kasalliklar og‘ir asoratlar, nogironlik yoki hatto o‘limga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu sababli kasallikni davolashdan ko‘ra uning oldini olishga qaratilgan profilaktik tadbirlar, ayniqsa, bolalik davrida katta ahamiyatga ega.

Vaksinatsiya zamonaviy tibbiyotning eng samarali profilaktik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi 50 yil davomida muhim vaksinalar 14 ta kasallikka qarshi kamida 154 million inson hayotini saqlab qolishga yordam bergan [1]. Bu ko‘rsatkich emlashning nafaqat individual, balki global sog‘liqni saqlash tizimi uchun ham naqadar muhimligini ko‘rsatadi.

Emlash tushunchasi va uning biologik asoslari

Emlash — organizmda muayyan yuqumli kasallik qo‘zg‘atuvchisiga qarshi maxsus immun javob hosil qilish maqsadida vaksina yuborish jarayonidir. Vaksina tarkibida kasallik qo‘zg‘atuvchisining zaiflashtirilgan yoki inaktivatsiyalangan shakli, uning ayrim antigen qismlari

yoxud immun javobni yuzaga keltiruvchi boshqa komponentlar bo‘lishi mumkin. Ular kasallikni chaqirmasdan, immun tizimiga qo‘zg‘atuvchini tanib olishni o‘rgatadi [2].

Vaksina organizmga yuborilgach, immun tizimi antigenlarni taniydi va ularga qarshi antitanachalar hamda immunologik xotira hujayralarini hosil qiladi. Keyinchalik bola shu qo‘zg‘atuvchi bilan uchrashganda, immun tizimi uni tezroq tanib, samaraliroq javob qaytarishi mumkin. Ayrim vaksinalar bir necha dozada va belgilangan oraliqlarda beriladi. Buning sababi immun javobni kuchaytirish va himoyaning yetarli darajasini shakllantirishdir.

Bolalarni emlashning asosiy tamoyillari

Bolalarni emlashda quyidagi tamoyillarga amal qilish muhim:

- **Milliy emlash taqvimiga rioya qilish.** Vaksinalar bolaning yoshi, immun tizimining rivojlanishi va kasallik xavfi hisobga olingan holda belgilangan muddatlarda yuboriladi.
- **To‘liq dozalarni olish.** Birlamchi emlash kursi va zarur revaksinatsiya dozalarini o‘z vaqtida olish himoyaning shakllanishi uchun muhimdir.
- **Tibbiy ko‘rik va individual baholash.** Emlashdan oldin bolaning umumiy holati, avvalgi vaksinalarga reaksiyasi va mavjud qarshi ko‘rsatmalar tibbiyot xodimi tomonidan baholanadi.
- **Vaksinalarni to‘g‘ri saqlash.** Sovuq zanjir qoidalariga rioya qilish vaksinaning sifati va samaradorligini saqlashda muhim o‘rin tutadi.
- **Emlashni hujjatlashtirish.** Har bir doza bolaning emlash hujjatlarida qayd etilishi, keyingi dozalar muddati kuzatib borilishi kerak.
- **Ota-onalarga tushunarli ma’lumot berish.** Emlashning foydasi, mumkin bo‘lgan odatiy reaksiyalar va qachon tibbiy yordamga murojaat qilish kerakligi haqida ochiq muloqot olib borilishi lozim.

Jamoaviy immunitet va uning ahamiyati

Jamoaviy immunitet — aholi yoki muayyan jamoada yetarli darajada ko‘p inson ma’lum infeksiyaga qarshi immun himoyaga ega bo‘lganda, kasallikning bir kishidan boshqasiga tarqalishi qiyinlashadigan holatdir. Emlangan shaxslar soni ortishi infeksiya tarqalish zanjirlarini uzishga yordam beradi. Natijada emlana olmaydigan yoki vaksina ta’sirida yetarli immun javob hosil qilmaydigan, masalan, ayrim immuniteti sust bolalar ham bilvosita himoyaga ega bo‘lishi mumkin [3].

Jamoaviy immunitet darajasi barcha kasalliklar uchun bir xil emas. U qo‘zg‘atuvchining yuqumlilik xususiyati, vaksinaning samaradorligi, immunitetning davomiyligi va aholining emlanish qamroviga bog‘liq. Masalan, qizamiq juda yuqumli bo‘lgani sababli uning tarqalishini cheklash uchun aholining juda yuqori qismi emlangan bo‘lishi talab etiladi. Shuning uchun emlash qamrovining pasayishi kasallik o‘choqlari va epidemiyalar yuzaga kelish xavfini oshiradi [3].

O‘zbekistonda bolalarni rejali emlash

O‘zbekistonda bolalarni profilaktik emlash Milliy emlash taqvimi asosida tashkil etiladi. 2026-yil sentabr oyida e’lon qilingan rasmiy ma’lumotga ko‘ra, chaqaloqqa hayotining dastlabki

24 soatida gepatit B ga qarshi birinchi doza, 2–5-kunlarida silga qarshi BCG vaksinasi beriladi. Keyingi oylarda poliomiyelit, rotavirus, pnevmokokk, difteriya, ko‘kyo‘tal, qoqshol, gepatit B va Hib infeksiyasiga qarshi vaksinalar belgilangan bosqichlarda qo‘llanadi. Keyingi yosh davrlarida qizamiq, epidemik parotit va qizilchaga qarshi MMR, shuningdek, boshqa revaksinatsiya dozalari rejalashtiriladi [4].

Emlash taqvimi va qo‘llanadigan vaksinalar bo‘yicha amaldagi tartiblar yangilanib turishi mumkin. Shu sababli ota-onalar bolaning emlash kartasini saqlashi, dozalar muddatini oilaviy poliklinika yoki pediatr bilan aniqlashtirishi lozim. O‘tkazib yuborilgan doza bo‘lsa, emlashni o‘zboshimchalik bilan bekor qilish o‘rniga tibbiyot xodimi bilan individual davom ettirish rejasini tuzish maqsadga muvofiq.

Vaksinalar xavfsizligi va mumkin bo‘lgan reaksiyalar

Har qanday tibbiy vosita singari vaksinalar ham nojo‘ya reaksiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Ko‘pincha ular yengil va qisqa muddatli bo‘ladi: ukol qilingan joyda og‘riq, qizarish yoki shish, biroz isitma, holsizlik kuzatilishi mumkin. Jiddiy nojo‘ya reaksiyalar juda kam uchraydi. Vaksinalar qo‘llashdan oldin klinik sinovlardan o‘tkaziladi, amaliyotga joriy etilgach esa ularning xavfsizligi muntazam kuzatib boriladi [2].

Emlashdan keyin kutilmagan yoki og‘ir alomatlar kuzatilsa, ota-ona tibbiyot xodimiga murojaat qilishi kerak. Emlashdan keyin yuz bergan har qanday hodisa avtomatik ravishda vaksina sabab bo‘lganini anglatmaydi; sababini tibbiy baholash orqali aniqlash zarur. Vaksinatsiya oldidan bolaning sog‘lig‘i, allergik reaksiyalar tarixi va avvalgi emlashlarga javobi haqida shifokorga to‘liq ma’lumot berish xavfsizlikni ta’minlashga yordam beradi.

Ota-onalar va tibbiyot xodimlarining o‘rni

Emlash dasturining samaradorligi faqat vaksina mavjudligiga emas, balki ota-onalarning ishonchi, tibbiyot xodimlarining mas’uliyati va aholining xabardorligiga ham bog‘liq. Ota-onalar ishonchli manbalardan ma’lumot olishi, asossiz mish-mishlarga tayanmasligi va savollarini pediatr bilan muhokama qilishi lozim. Tibbiyot xodimlari esa emlashning foydasi va ehtimoliy reaksiyalarini sodda, xolis va ilmiy asoslangan tarzda tushuntirishi, emlashdan keyingi kuzatuv hamda hujjatlashtirishni to‘g‘ri tashkil etishi zarur.

Aholi o‘rtasida emlash madaniyatini oshirish, maktabgacha ta’lim muassasalari va ta’lim tashkilotlarida profilaktik targ‘ibot olib borish, emlashdan qolib ketgan bolalarni aniqlash va ularni tibbiy xizmatga yo‘naltirish jamoaviy immunitetni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Bolalarni emlash yuqumli kasalliklarning oldini olish, og‘ir asoratlar va o‘lim xavfini kamaytirishning ilmiy asoslangan hamda samarali usulidir. Vaksinalar immun tizimida maxsus himoya va immunologik xotira shakllanishiga yordam beradi. Aholining yetarli qismi emlanganda esa infeksiyaning tarqalishi cheklanib, emlana olmaydigan bolalar ham bilvosita himoyalanishi mumkin. Shu bois milliy emlash taqvimiga rioya qilish, vaksinalarning xavfsizligini nazorat etish, ota-onalar xabardorligini oshirish va tibbiyot xodimlari bilan

hamkorlik qilish bolalar salomatligini muhofaza etishning muhim shartlaridir. Emlash — bugungi bolaning sog‘lom kelajagi va jamiyatning epidemiologik barqarorligiga qo‘yilgan muhim sarmoyadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. World Health Organization. Vaccines and immunization: Vaccine safety. 23 September 2025. https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/vaccines-and-immunization-vaccine-safety

2. World Health Organization. Vaccines and immunization: What is vaccination? 22 October 2025. https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination

3. World Health Organization. Immunization coverage. 15 July 2026. https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/immunization-coverage

4. Sanitariya-epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi qo‘mitasi. Bolalarga profilaktik emlashlar qachon va qaysi kasalliklarga qarshi o‘tkaziladi? 23.09.2026. https://gov.uz/en/sanepid/news/view/223776

5. UNICEF Uzbekistan. Immunization. https://www.unicef.org/uzbekistan/en/immunization